

KOOPERATİF İŞLETMELERİN EKONOMİK VE TOPLUMSAL KALKINMAYI GERÇEKLEŞTİRMEDE BAŞARI SAĞLAMALARINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER VE BU FAKTÖRLERİN TÜRK KOOPERATİF İŞLETMECİLİĞİ AÇISINDAN ELE ALINMASI

Yard. Doç. Dr. Nurcan TURAN*

ÖZET

Kooperatif işletmeler dünya genelinde ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda, istihdamın artırılması, yoksulluğun azaltılması, insan kaynaklarının geliştirilmesi, toplumun dezavantajlı kesimlerinin işlendirilmesi, girişimciliğin desteklenmesi gibi konularda artan etkinlikleri ile göze çarpmaktadırlar.

Kooperatif işletmelerin, ekonomik ve toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmede sahip oldukları potansiyeli en iyi şekilde kullanabilmeleri, bazı faktörlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Dünyadaki tüm kooperatiflerin başarısı için geçerli olan bu faktörler, giderek etkinliğini kaybeden ülkemiz kooperatifçiliği için çok daha fazla önemlidir. Kooperatif işletmelerin güçlü bir imaja sahip olabilmeleri için etkin stratejiler belirleme, kalkınma politikalarında kooperatif işletmelerin yeri ve rolünün yeniden belirlenmesi, kooperatifçiliğe ilişkin yasaların günün koşullarına uygun hale getirilmesi, kooperatifçilik eğitim, öğretimi ve insan kaynaklarının geliştirilmesi konularının yeniden değerlendirilmesi ve kooperatifler arası işbirliğinin her düzeyde geliştirilmesi olarak sıralayabileceğimiz bu faktörler kooperatif başarı için son derece önemlidir. ILO'nun 2002 yılında kabul edilen Kooperatiflerin Geliştirilmesine İlişkin 193 no'lu Tavsiye Kararı bu konuda kooperatiflere ve hükümetlere yol gösterici öneriler içermektedir.

---

* Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü.

ABSTRACT

Cooperative enterprises have a remarkable potential in carrying out economic and social development in worldwide. Particular recent years, its influences on creating employment, reduce of poverty, employing some parts of the society having disadvantages and supporting have been observed.

In order to use the potential of cooperative enterprises in providing social and economic developments, some factors should be carried out. These factors which are very important for all cooperative enterprises in the world one more and more important for Turkish cooperative system losing its effectiveness. It is quite important for the succes of the system to carry out some factors; to identify effective strategies to creat a strong image, to identify the place and role of cooperative enterprises in development policies, to update the laws relating to cooperative enterprises according to the conditions of present, to re-evaluate the issues related with education of cooperative system, training and developing human resources policies and to maintain cooperation in all levels. ILO Recommendation No 193.(2002) has some suggestions guiding cooperative enterprises and goverments.

GİRİŞ

Yeni ekonomik ve toplumsal eğilimler ışığında, sürdürülebilir bir toplum yaratmadaki rolleri giderek artan kooperatif işletmeler, dünyanın pek çok ülkesinde ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kooperatif işletmelerin üstlendikleri bu önemli rolü başarı ile gerçekleştirebilmeleri, bazı faktörlere bağlı bulunmaktadır. Bu çalışmada bu faktörlerin belli başlıları, Dünya ve ülkemiz kooperatif işletmeleri açısından değerlendirilmektedir.

I. EKONOMİK VE TOPLUMSAL KALKINMAYI GERÇEKLEŞTİRMEDE KOOPERATİF İŞLETMELER

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kooperatif işletmeler, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir potansiyele sahip bulunmaktadırlar. Kooperatifçilik hareketi dünya genelinde, 800 milyon ortağı ile en büyük toplumsal örgüttür. Tüm dünyada bir çok ekonomik sektörde varlığını sürdüren kooperatif işletmeler, temel olarak ortak çıkarlarını en üst düzeye çıkarmayı hedeflerken, içinde buldukları toplumun ekonomik, toplumsal, kültürel ve demokratik gelişimine de katkı sağlarlar.

Kooperatif işletmelerin ekonomik ve toplumsal kalkınmaya katkı sağlayabileceği alanlar, şu şekilde sıralanabilir:¹

- Kooperatif ortaklarının ve ortak ailelerinin, gelir düzeylerinin yükselmesi ve harcama güçlerinin artması ile yeni yatırımların canlanması ve bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesi,
  - Üretim için gerekli olan girdilerin, ucuza sağlanması ve tarım ve tarım dışı kesimde üretkenlik ve verimliliğin artması,
  - Ürünlerin işleme ve pazarlama sürecinin ortakların denetiminde olması ve bu nedenle maliyet tasarrufu sağlanması,
  - Yerel düzeyde kırsal girişimcilik ve liderliğin gelişmesi,
  - Yeni iş olanaklarının yaratılması ve istihdamın desteklenmesi,
- böylelikle kırdan kente göçün önlenmesi,
- Kaynakların daha etkin yönetilmesi ve kullanılmasının sağlanması,

---

¹ Bkz: Rıdvan Karalar, *Kooperatifçilik Teknikleri*, MEB, İstanbul, 2002, s.34; Ahmet Özçelik, "İktisadi Kalkınmada Tarım ve Kooperatiflerin Rolü", *Karınca Der.*, Kasım 2000, Y.65, S.767, s. 8; Ahmet Turan, "Kalkınmada Kooperatiflerin Rolü ve Önemi", *Karınca Der.*, Kasım 2000, Y.65, S.767, s. 12-14; K.K. Taimni, *Creating a Favoruable Climate and Conditions for Cooperative Development in Asia*, ILO, Geneva,1994, s.42-44.

- Ekonomik ve toplumsal demokrasinin sağlanması ve refahın daha adil dağıtılması,
- Toplumsal işbirliği ve dayanışma ruhunun gelişmesi,
- Yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlanması,
- Sermaye oluşumunun artırılması,
- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi.

Ülkelerin, kooperatifleri ekonomik ve toplumsal kalkınmada etkin bir araç olarak görebilmesi ve bunu başarılı bir biçimde kullanabilmesi için, kooperatifler aracılığı ile kalkınmayı etkileyen unsurları en iyi şekilde sağlaması gerekir. Yoksa kooperatifçilikten beklenen yararı sağlamak söz konusu olmaz. Aşağıda önce Türkiye’de kooperatifçilik sonra da kooperatifler aracılığı ile ekonomik ve toplumsal başarı elde etmede etkili olan faktörler incelenecektir.

II. TÜRKİYE’DE KOOPERATİFÇİLİK

1863 yılında Mithat Paşa tarafından kurulan Memleket Sandıkları ile hayata geçen ve bugünkü anlamda faaliyetlerine Cumhuriyet döneminde başlayan Türk kooperatifçilik hareketi, içinde bulunduğumuz 2000’li yıllarda hala kendisinden beklenen gelişmeyi gösterememiştir. Daha doğrusu nicel olarak gelişme sağlanmış, ancak kooperatifler kendilerinden beklenen ekonomik ve toplumsal etkiyi bir türlü gösterememişlerdir. Cumhuriyet döneminde, Atatürk’ün önderliğinde, önemli gelişmeler kaydeden kooperatifçilik hareketi sonraki dönemlerde aynı ölçüde gelişememiştir.

Türkiye’de Tarım ve tarım dışı bir çok sektörde faaliyet gösteren kooperatif işletmelerin Tablo 1’de de görüldüğü gibi, 2001 yılı verilerine göre toplam sayısı 58.090 ve ortak sayısı ise 7.805.579’dur. Nüfusu 70 milyon olan ülkemizde, bu rakam azımsanacak bir rakam değildir. Özellikle bu bireysel ortakların ailelerinin de kooperatif hareketin getirisinden yararlandığını düşünecek olursak, rakam çok daha fazla artacaktır.

**Tablo 1: Türkiye’de Hizmet Türlerine Göre Faal Kooperatifler
(01.10.2001)**

Hizmet Türlerine Göre Kooperatifler	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	4.814	646.129
Sulama Kooperatifleri	2.022	231.361
Su Ürünleri Kooperatifleri	403	19.381
Pancar Ekicileri Kooperatifleri	30	1.575.911
Tarım Kredi Kooperatifleri	2.561	1.572.174
Tarım Satış Kooperatifleri	335	665.646
Tütün Tarım Satış Kooperatifleri	68	33.173
Konut Yapı Kooperatifleri	38.826	1.712.154
Tüketim Kooperatifleri	1.716	303.642
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri	3.425	133.739
Esnaf ve Sanatkar Kefalet Kooperatifleri	880	582.563
Küçük Sanat Kooperatifleri	105	8.287
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifleri	801	130.171
Turizmi Geliştirme Kooperatifleri	265	15.301
Üretim ve Pazarlama Kooperatifleri	235	21.827
Tedarik ve Kefalet Kooperatifleri	2	427
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifleri	1.129	90.058
Yayıncılık Kooperatifleri	20	329
Hamallar Taşıma Kooperatifleri	9	320
İşletme Kooperatifleri	240	44.051
Sigorta Kooperatifleri	0	0
Yardımlaşma Kooperatifleri	7	853
Eğitim Kooperatifleri	16	2.133
Bağımsız Satış Kooperatifleri	5	419
Temin Tevzi Kooperatifleri	162	15.133
Yaş Sebze ve Meyve Kooperatifleri	14	397
Genel Toplam	58.090	7.805.579

Kaynak: Türkiye Milli Kooperatifler Birliği

Tablo incelenecek olursa, kooperatiflerde ortak sayısında nicel fazlalığın daha çok konut yapı kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri ve tarım kredi kooperatiflerinde olduğu görülmektedir.

Bu kooperatifler arasında en fazla ortağa sahip olan konut kooperatiflerinin, konut pazarındaki payı %50 civarındadır.²

Türkiye’de kooperatifçilik hareketi nicel gelişme sağlarken nitel gelişmeyi gerçekleştirmediği için, ekonomik ve toplumsal kalkınmada kendisinden beklenen gelişmeği de sağlayamamıştır.

III. KOOPERATİF İŞLETMELERİN EKONOMİK VE TOPLUMSAL BAŞARI ELDE ETMELERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER VE TÜRK KOOPERATİFÇİLİK SİSTEMİNDE ETKİNLİKLERİ

Kooperatif işletmeler aracılığı ile ekonomik ve toplumsal başarı elde etmek isteyen ülkelerin, bu konuda etkinlik sağlayabilmeleri bazı unsurları sağlamaları ile olanaklıdır. Bu unsurlar aşağıda genel olarak ve ülkemiz açısından ele alınmaktadır.

A) KOOPERATİF İŞLETMELERİN GÜÇLÜ VE GÜVENİLİR BİR KURUM İMAJINA SAHİP OLMASI

Kooperatif işletmelerin buldukları toplumda, kurumsal bir varlık olarak başarılı bir şekilde varlıklarını sürdürmeleri ve toplumda üstlendikleri ekonomik ve toplumsal kalkınmayı gerçekleştirme rollerini yerine getirebilmeleri için, toplumun onay ve desteğini alması gerekir. Bu desteğin alınması toplumun kooperatifleri yapı, amaç, işlevler vb. konularda nasıl algıladığı ile yakından ilgilidir. Bu algılama aynı zamanda kooperatiflerin imajını da belirlemektedir.

Kooperatif işletmelerin güçlü ve güvenilir bir kurum imajına sahip olması, son yıllarda uluslararası kooperatifçilik alanında da tartışılan konulardan birisi olmuştur. Uluslararası Kooperatifçilik Kurumu (ICA) Asya Bölge Bürosu, Hindistan Ulusal Kooperatif Birliği ve Hintli Çiftçiler Gübre Kooperatifi Hindistan Yeni Delhi’de 2002 yılı Ekim ayında ortaklaşa olarak “Kooperatiflerin İmaj Çalışması İçin Stratejiler” başlıklı bir seminer düzenlemiştir. Bu seminer, kooperatif işletmeleri piyasaya kabullendirmek, piyasa ile bütünleşmelerini sağlamak ve bunu sağlamak için ortaklara destek

---

² Mehmet Cengiz, “Ekonomik Gelişimde Kooperatifçiliğin Rolü”,*Karınca Der.*, Temmuz 2001, Y.66, S. 775, s. 12.

olmak amaçlarını taşımaktadır. Seminere katılan katılımcılar, kooperatif işletmelerin imaj oluşturma sürecini tanımlayarak, aşağıdaki unsurları içeren bir öneriler paketi hazırlamıştır.³

- Tüm düzeylerde kooperatifçilik değerlerinin korunması ve uygulanması,
- Suistimallere ortam yaratmayacak güçlü bir kooperatif yönetimi yaratmak,
- Kooperatifler için uygulanabilir stratejik ortaklıklar ve iletişim ağları oluşturmak,
- Medya ile kooperatiflerin yapıcı ilişkiler geliştirmesini ve kendi medya altyapılarının oluşturulmasını sağlamak,
- Sosyal denetimi başlatmak.

Ülkemizde kooperatif işletmelerin imajını değerlendirecek olursak, olumlu bir yaklaşımdan çok, olumsuz bir yaklaşımın olduğu dikkat çekicidir. Özellikle ülkemizde sayısal olarak çoğunluğa sahip olan ve pek çok kişinin konut sahibi olmada tek alternatif olarak gördüğü konut yapı kooperatiflerinin toplumsal imajı oldukça kötüdür. Art niyetli yöneticiler tarafından yönetilen ve ortaklarının çoğunun ilgisiz ve bilgisiz olduğu konut yapı kooperatifleri, bu imajı daha da fazla sarsmaktadır. Kooperatif işletmelerin imajı, kalkınma politikalarını belirleyen politikacılar açısından da çeşitli olumsuzluklar içermektedir. Bu da kooperatif işletmelerin kalkınmada etkin bir araç olarak kullanılmasının önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

Kooperatiflerin hem kurum içerisinde hem de kurum dışında imaj değişikliğine gereksinimi bulunmaktadır. Etkin, uygulanabilir bir imaj stratejisi belirlemek için;

- Kooperatiflerin ekonomik ve toplumsal kalkınmada önemli bir araç olduğunun ve belli ideolojilere mal edilmemesi gerektiğinin ortaya konulması,
- Kooperatiflerde ürün ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi,

---

³ B.D. Sharma, "ICA-ROAP/NCUI Regional Seminar on Strategies for Image Building in Co-operatives", *Asia Pacific Coop News*, Oct-Dec, 2002, Vol.9, No.4 s.1,2.

- Kooperatif işletmeleri halka tanıtacak ve önemini ortaya koyacak reklam kampanyalarının düzenlenmesi,
- Medya ile olumlu ilişkiler geliştirilmesi,
- Kooperatif işletmelerin vizyonunun belirlenmesi,
- Kooperatif ortakları, yöneticileri ve çalışanları arasında etkili bir iletişim geliştirilmesi, katılımcı olmalarının sağlanması,
- Kooperatif işletmelerde müşteri ve ortak bağlılığının sağlanması,
- Kooperatifçiliğin özünü oluşturan ilke ve değerlerin ön plana çıkarılıp, bunların uygulanabilir kılınması gerekir.

B) KALKINMA POLİTİKALARINDA KOOPERATİF İŞLETMELERİN ETKİN BİR BİÇİMDE YER ALMASININ VE BU POLİKALARIN UYGULANMASININ SAĞLANMASI

Her ekonomik sistemde uygulanabilir olan kooperatif işletmeciliğine, dünya devletlerinin bakış açısı birbirinden farklı olmuş ve bu farklı bakış açıları, devlet-kooperatif ilişkilerinde birbirinden farklı sistemler oluşturmuştur. Devletin kooperatifçiliğe bakış açısını belirleyen devlet-kooperatif ilişkileri, genelde iki nedene dayanmaktadır. İlki, devletin hukuksal olarak kooperatiflerin yerini ve rolünü belirleyici yasaları yapma sorumluluğu taşımasıdır. İkinci neden ise kooperatiflerin ekonomik ve toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmedeki rolüdür.⁴

Kooperatifçilik hareketinden, ekonomik ve toplumsal kalkınmada beklenen başarıyı, devletin desteği olmaksızın elde etmek son derece güçtür. Başarılı bir kooperatif hareket için devletin kooperatifçilik hareketinin gelişiminde rol oynaması ve devlet kooperatifçilik ilişkilerinin geliştirilmesi gerekir.⁵ Ancak bu rolün, devletin kooperatifçilik hareketinin işlevlerine karışması biçiminde yorumlanmaması gerekir.

---

⁴ Rasih Demirci, "Kooperatifçilikte Devlet Müdahalesi", *Karınca Der.*, Aralık 1998, S.744, s.6.

⁵ R Steding, J. Kramer, *Creating a Favourable Climate and Conditions for Cooperative Development in Central and Eastern Europa*, ILO, Geneva, 1996, s.79,80.

Munkner ve Shah, tarafından formüle edilen şu ilkeler, devletin kooperatifçilikle ilgili kalkınma politikasını oluştururken dikkate alması gereken ilkelere dir.⁶

Açıklık

Süreklilik

Gerçekçilik

Belirginlik.

ILO'nun 2002 yılında kabul edilen Kooperatiflerin Geliştirilmesine İlişkin 193 no'lu Tavsiye Kararı'nda, dengeli bir toplumsal kalkınma için güçlü bir kamu ve özel sektörün yanı sıra, kooperatifler ve diğer sivil toplum örgütlerinin de içinde yer aldığı güçlü bir sektörün varlığının gerekli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca hükümetlerin kooperatifçiliğin doğa ve yapısına uygun ve kooperatifçilik ilke ve değerleri doğrultusunda rolleri de belirtilmiştir. Buna göre;⁷

- Kooperatif işletmelerin, kolay ve hızlı kurulabilmesine olanak veren kurumsal bir altyapının oluşturulması,
- Kooperatif işletmelerde, dayanışma fonu ve en azından bir kısmı bölünemez uygun yedek akçe oluşturulmasına izin veren politikaların desteklenmesi,
- Kooperatiflerin özerk yapısına zarar vermeyecek yasal düzenlemelerin yapılması,
- Kooperatif ortaklığının kolaylaştırılması,
- Kooperatif işletmelerin, önemli bir rol üstlendikleri ve diğer işletmelerce verilmeyen hizmetleri verdikleri alanlarda, oluşturulacak yasal ve siyasal bir çerçeve ile desteklenmesi.

Ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmede kooperatif işletmelerin önemini yeniden gündeme getiren bu kararın, ülkemizde

---

⁶ H. Munkner, A. Shah, *Creating a Favourable Climate and Conditions for Cooperative Development in Africa*, ILO, Geneva, 1993, s.56.

⁷ TMKB, *Kooperatiflerin Teşvikine İlişkin 193 Sayılı (ILO) Uluslararası Çalışma Örgütü Tavsiye Kararı*, Türkiye Koop Ya. No8/7, Ankara, 2003, s. 11,12.

de kooperatifçilikle ilgili politikaların yeniden gözden geçirilmesinde, dikkate alınması önem taşımaktadır.

Taşıdığı önemden dolayı kooperatif işletmeler, pek çok ülkede hükümetlerin temel politikaları arasında yer alırken, ülkemizde de 1961 Anayasası ile, sosyal devlet anlayışı gereği bir hüküm olarak yer almış ve kalkınma planlarında kooperatifçilik hareketine yer verilmiştir. Ancak Ürper tarafında yapılan ve 1960-1990 yıllarını kapsayan bir çalışmada da altı çizildiği gibi, Türkiye’de hükümetlerin kooperatifçilik politikaları, hükümetlerin sık değişmesi nedeniyle devamlılık gösterememiştir. 1960-1990 arasındaki dönemde, hükümetler kararlı, etkin, bütünlük içinde birbiriyle uyumlu ve dengeli bir kooperatifçilik politikası izleyememiştirlerdir.⁸

1990 sonrası dönemde de kooperatifçilik hükümet programları ve kalkınma planlarında yer almakla birlikte uygulamada bir etkinlik sağlanamamıştır.

C) KOOPERATİFÇİLİK YASALARININ İŞLEVSEL BİR BİÇİMDE GÜNÜN KOŞULLARINA UYGUN OLARAK YENİDEN DÜZENLENMESİ

Dünyanın pek çok bölgesinde, son yıllarda yaşanan yapısal ekonomik ve politik değişimler, kooperatif işletmelerin yapı ve faaliyetleri üzerinde de etkili olmuştur. Bu değişimler kaçınılmaz bir şekilde kooperatiflerin yasal çerçevesinin de yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır.

Diğer yasalar gibi kooperatif yasaları da, ülkelerin toplumsal, ekonomik ve politik alanlardaki değişimlerini yansıtabilecek dinamik bir yapıda oluşturulmalıdır.

Yukarıda da söz konusu edilen değişimler karşısında, Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Yeni Zelanda, Avustralya ve Japonya gibi endüstrileşmiş ülkelerde, son yıllarda kooperatifçilik yasalarında bazı değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikler, kooperatifçilik ilkeleri ve kooperatif işletmelerin demokratik yapısına zarar verilmeksizin, kooperatif işletmelerin daha rekabetçi bir çevreye

---

⁸ Yılmaz Ürper, *Türkiye’de Hükümetlerin Kooperatifçilik Politikaları ve Sonuçları (1960-1990)*, Anadolu Üni. İİBF Ya. No. 385/83, Eskişehir, 1990, s.183,187.

kolayca uyum sağlayabilecekleri, esnek bir yapıya kavuşturulmaları isteğinden kaynaklanmıştır.

Fransa, Almanya, Avusturalya ve Kanada gibi ülkelerde 1990'lı yıllar boyunca yapılan kooperatiflere ilişkin çoğu yasa ve düzenlemeler, yeni sermaye hareketliliği biçimlerinin ortaya konması sırasında kabul edilmiştir. Bu yasalar, kooperatif işletmelerin sermaye piyasalarında eşitlik sağlamalarına yardımcı olurken, ortak olmayan yatırımcıların yönetimi ele geçirmelerini engelleyici biçimde düzenlenmiştir. Bu ülkelerde çağdaş kooperatifçilik yasaları, kooperatif işletmelerin diğer işletme türleri ile eşit koşullarda faaliyet gösterebilmelerini sağlamak için, genel şirketler yasasına yaklaştırılmıştır.

Merkezi Planlı ülkelerde ise, 1988-1992 döneminde yoğun bir yasa yapma faaliyetine girişilmiştir. Bu dönemlerde, kooperatiflere yardım sağlayan yasa ve yönetmelikler uyarlanmıştır. Evrensel kooperatifçilik ilkeleri çerçevesinde, kooperatiflere bağımsızlık sağlayan, çağdaş kooperatifçilik yasaları yürürlüğe konulmuştur.

Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi gelişmekte olan ülkeler de, 1980'li yıllardan bu yana, ekonomik liberalleşme, globalleşme ve yapısal dönüşümün etkisinde kalmıştır. Kooperatiflerin hükümet yapılarının önemli bir parçasını oluşturduğu bu ülkelerde, yenilenen kooperatif yasaları , büyük reformları gerekli kılmıştır.⁹

Ülkemizde ise 2000 yılına kadar dört ayrı yasaya göre düzenlenen kooperatif işletmeler, 2000 yılında 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ve 1196 Sayılı Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri yasalarının yürürlükten kaldırılıp, yerlerini demokratik kooperatifçilik ilkeleri doğrultusunda çalışmalarını sağlamak amacıyla düzenlenen 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri yasasına bırakmaları ile üç ayrı yasaya göre düzenlenmeye başlamıştır. Yürürlükte olan bu yasalar; 1163 Sayılı Kooperatifler Yasası, 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Yasası ve 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Yasalarıdır.

---

⁹ ILO, *Promotion of Cooperatives, Report V(1)*, International Labour Conference 89th..Session, ILO, Geneva, 2001, s. 76-78.

Ülkemizde, kooperatif işletmelerin kuruluş ve işleyişinde üç ayrı yasa olması ve aynı zamanda kooperatiflere hizmet götüren bakanlık sayısının birden fazla olması, kooperatif işletmelerin başarısını olumsuz etkileyen iki temel etkidir. Sorunun çözümü için, kooperatif işletmelere ilişkin düzenlemelerin tek bir yasada ve tek bir bakanlıkta (kooperatifçiliğe ilişkin özel bir bakanlık da olabilir) toplanmasının yanı sıra, kooperatifçiliğimizin dünya genelinde olduğu gibi ekonomik ve toplumsal değişimleri dikkate alan, kooperatifçilik ilke ve değerlerini benimseyen, kooperatiflerin demokratik yapısını koruyan, giderek artan rekabet ortamına kolay uyum sağlayabilecek, çağdaş bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

ILO'nun 193 nolu Tavsiye Kararı'nda da hükümetlerin kooperatif değer ve ilkeleriyle yönlendirilen kooperatiflere ilişkin özel bir yasa ve yönetmelik düzenlemeleri, gerektiğinde bu yasa ve yönetmeliği gözden geçirmeleri gerektiği belirtilerek, gerekli düzenlemeler yapılırken kooperatiflerin ve ilgili işçi ve işveren örgütlerinin görüşünün alınması ve devletin düzenleyici fonksiyonlarının sınırlandırılması ve kooperatiflerin yapı ve örgütlenmelerine göre esnek bir yapı oluşturulmasının gereği üzerinde durulmuştur.

D) KOOPERATİF İŞLETMELERDE EĞİTİM, ÖĞRETİM VE İNSAN KAYNAKLARININ GELİŞTİRİLMESİ

Kooperatif işletmelerde eğitim ve öğretimin geliştirilmesi, evrensel bir kooperatifçilik ilkesi olarak "Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi" adı altında ele alınmaktadır. Bu ilkeye göre kooperatif işletmeler, "ortaklarına, seçilmiş temsilci ve yöneticilerine ve çalışanlarına eğitim ve öğretim sağlayarak, kooperatiflerinin gelişmesine etkin bir biçimde katkı sağlayabilirler. Ayrıca kooperatiflerin yapısı ve yararları hakkında kamuoyunu, özellikle de gençleri ve fikir liderlerini bilgilendirirler".

Bu ilke, kooperatif işletmelerde eğitim ve öğretimin, yaşamsal bir öneme sahip olduğunu açıkça vurgulamaktadır.

Kooperatifler, kooperatifçilik bilgisinin tüm kamuoyuna (politikacılar, kamu görevlileri, medya, halk, eğitimciler gibi) yayılması gibi önemli bir görevi de üstlenmektedirler.¹⁰

Kooperatiflerde eğitim, öğretim ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, özellikle genel eğitim düzeyi düşük olan, az gelişmiş ülkelerde çok daha fazla önem taşımaktadır. Ülkelerin ekonomik ve toplumsal kalkınmasında önemli bir role sahip olan kooperatif işletmeler, dünyada barış, demokrasi ve çevre korunmasına katkılarda bulunan, kendi kendine yardım, ortaklaşa sorumluluk, demokrasi, eşitlik ve dayanışma gibi değerlere sahip olan örgütlerdir. Hızla değişen ve yeniden yapılanan dünyada, kendilerine düşen görevleri en iyi şekilde yerine getirebilmek için, iyi bir biçimde yönetilmeleri ve demokratik olarak denetlenmeleri gerekir. Bu da, kooperatif insan kaynaklarının, en iyi biçimde geliştirilmesi ile söz konusu olabilir. Görev ve sorumluluklarının bilincinde olan kooperatif ortakları, işletmelerini en iyi şekilde yönetip başarıya götürebilir.

İnsan kaynaklarının geliştirilmesi kavramı, geleneksel kooperatifçilik eğitimi ve öğretimi kavramından daha geniş kapsamlı ve dinamik bir kavramdır. Bu kavram “ ortaklarının gereksinim duyduğu hizmetleri sağlayabilecek, ekonomik açıdan etkin olan kooperatif işletmeler oluşturabilmek için, kooperatif işletmeler tarafından üstlenilmiş olan tamamen planlı bilgi, eğitim ve öğretim, hareketlilik ve insan gücü geliştirme faaliyetleri”¹¹ olarak tanımlanabilir.

Günümüzde ekonomik ve toplumsal kalkınmada eğitim ve insana yatırımın önemi her geçen gün artmaktadır. Ekonomik ve toplumsal açıdan kalkınmış ülkeler eğitime önem ve eğitim yatırımlarına öncelik veren ülkelerdir. Modern kooperatifçilik hareketinin başlangıcından bu yana, bu konunun bilincinde olan kooperatif işletmeler, eğitimin geliştirilmesi için; kamu okulları, üniversiteler, devlet tarafından finanse edilen kooperatif kolejler ile

---

¹⁰ Ian Mac Pherson, *Co-operative Principles for the 21st Century*, ICA, Geneva, 1996, s. 23.

¹¹ ICA, “ICA Policy on Human Resource Development in Cooperatives of the Third World”, **ICA Executive Committee Meeting** (18-20 June,1990), Strasbourg ,s.1,2.

dış finansörlerce finanse edilen ücretsiz eğitim yapılarının desteğini almaktadırlar. Ayrıca ulusal ve uluslararası düzeydeki kooperatif yapılar bu alanda etkinlikler göstermektedir.

Kooperatif işletmelerin, ekonomik ve toplumsal açıdan kalkınmanın sağlanmasında etkinliklerinin artması için, kooperatiften içeriye ve dışarıya doğru bilgi akışı da önemlidir.¹² Günümüzde gelişen bilgisayar teknolojisi ile kooperatif bilgi, ulusal ve uluslararası alanda hızla yayılarak kooperatiflerin gelişim ve ilerlemesine katkı sağlamaktadır.

193 no'lu ILO Tavsiye Kararı'nda da,¹³ kooperatifçiliğin geliştirilmesine ilişkin ulusal politikalarda eğitim konusunda yapılması gerekenlerle ilgili tavsiyeler şu şekilde yer almıştır: Ulusal politikalar, “ortakların, çalışanların ve yöneticilerin teknik ve mesleki becerilerini, girişimcilik ve yönetsel kapasitelerini, ticari potansiyel bilgisini ve ekonomik ve sosyal politika konusundaki genel bilgilerini geliştirmeli ve enformasyon ve iletişim teknolojilerinden faydalanmalarını kolaylaştırmalı”, “ulusal eğitim ve öğretim sisteminin uygun olan tüm aşamalarında ve toplumun genelinde kooperatif ilkeleri ve uygulamalarının eğitim ve öğretimini teşvik etmeli”, “kooperatiflere ilişkin bilgi yayımını teşvik etmeli”.

Kooperatifçilik eğitimi, nüfusun önemli bir bölümünün kooperatifçilik hareketine dahil olduğu ülkemizde de, son derece önemli ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Ancak buna karşın ülkemizde kooperatifçilik eğitimi, bugün az gelişmiş ülkelerin bile gerisinde kalmıştır. Bazı üniversitelerde lisans, ön lisans ve yüksek lisans düzeyinde okutulan kooperatifçilik dersleri ve programları son derece sınırlıdır ve bu sınır giderek de daralmaktadır. Kooperatifler aracılığı ile verilen hizmet içi eğitimler, son derece yetersizdir. Kooperatifçiliğe ilişkin araştırma ve yayınların sayısı da son derece azdır.Devletin kooperatifçilik eğitiminin geliştirilmesi için fazla bir çabası bulunmamaktadır. 2000 yılında uygulamaya konulan Milli Eğitim Bakanlığı Kooperatifçilik Eğitim Projesi (KOOPEP), yıllardan

---

¹² Gabriele Ullrich, “Networking of Cooperative Institutions in Human Resource Development”, *ICA Co-operative Resource Forum*, Manchester, 1995, s.18.

¹³ TMKB, s. 14.

bu yana kooperatifçilik eğitimi ile ilgili atılan ilk önemli adımı oluşturmaktadır. KOOPEP Projesi, öğrenci, kursiyer ve topluma kooperatifçilik eğitimi vermek, birlik, dayanışma, girişimcilik, örgütlenme ve demokrasi bilincini geliştirmek, kooperatif yöneticilerini eğitmek, kooperatifçilik alanında yaşanan olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve kalkınmayı köy ve yerel çevreden başlatarak, geri kalmış yörelerde ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeyi gerçekleştirmek amaçlarını taşımaktadır. Proje kapsamında önce eğiticiler eğitilmiş, daha sonra örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulması öngörülen “Kooperatifçilik Dersleri”nin altyapısı hazırlanmıştır. Ayrıca 2000 yılından itibaren 920 halk eğitim merkezinde, çevre koşullarına göre yetişkinlere yönelik kooperatifçilik kursları açılmıştır.¹⁴ Projenin başarısı önümüzdeki yıllarda izlenecek politikalara ve projenin devamlılığının sağlanmasına bağlı görülmektedir.

Yukarıda çizilen tabloda, ülkemizde kooperatif işletmeler aracılığı ile ekonomik ve toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmenin ne kadar güç olduğu da görülmektedir. O nedenle ülkemizde kooperatifçilikten beklenen yararı elde edebilmek için, ILO'nun 193 no'lu Tavsiye Kararı'nda yer alan öneriler doğrultusunda gerekli adımları atması son derece önemli bir konudur.

E) ULUSAL VE ULUSLARARASI BOYUTTA KOOPERATİFLERARASI İŞBİRLİĞİNİN SAĞLANMASI

Globalleşmenin hakim olduğu günümüzde, kooperatif işletmelerin ekonomik ve toplumsal kalkınmada üstlendikleri görevi yerine getirmelerinde, işbirliğine gereksinimleri her zamankinden daha fazladır. Kooperatifçiliğin doğasında var olan işbirliği, aynı zamanda kooperatifçiliğin temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu ilkeye göre kooperatifler “kooperatifçilik hareketini güçlendirebilmek ve ortaklarına daha etkin bir biçimde hizmet verebilmek için yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası kuruluşlarla birlikte çalışırlar”.¹⁵

---

¹⁴ Hakan Koç, “Milli Eğitim Bakanlığı Kooperatifçilik Eğitim Projesi (KOOPEP 2000) Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Türkiye Koop*, Nisan 2001, S.30. s. 8,9.

¹⁵ Pherson, s. 25.

1990 yıllardan bu yana önemi giderek artan bu ilke, kooperatif işletmelere ticari, teknik, bilimsel, sosyal ve kültürel konularda aralarında işbirliğini güçlendirmeye teşvik etmektedir. Ayrıca kooperatif işletmelerin aralarında yatay ve dikey birleşmeye giderek büyük işletmelerle rekabet etme avantajı elde etmelerini sağlamaktadır.

ILO'nun 193 no'lu Tavsiye Kararı'nda da, hükümetlerin kooperatif işletmeler arasında deneyim alışverişini gerçekleştirmek, risk ve karların paylaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla teknik, ticari ve finansal bağların güçlenmesini teşvik edecek önlemleri almasını gereği üzerinde durulmuştur. Ayrıca uluslar arası işbirliğinin teşviki için, ortakların gelirini arttıracak, istihdam yaratacak program ve politikalar hakkında bilgi alışverişinin sağlanması; kooperatiflerin gelişiminde rol oynayan ulusal ve uluslararası kuruluş ve örgütler arasına ilişkilerin geliştirilmesi; kooperatif işletmelerin gelişimlerine yardımcı olacak ulusal ve uluslararası verilerden yararlanmalarının sağlanması; kooperatiflerle ilgili işçi ve işveren kuruluşlarının görüşlerini almak suretiyle, kooperatifleri desteklemek için ortak bölgesel mevzuat ve yönetmeliklerin oluşumunu sağlamasının gereği belirtilmiştir.¹⁶

Kooperatiflerin uluslararası işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş en büyük örgüt, Uluslararası Kooperatifçilik Kurumu (ICA-International Co-operative Alliance)'dur. Dünya genelindeki kooperatifleri birleştirme, kooperatiflere hizmet sunma ve üyesi olan kooperatifleri temsil etme amacına hizmet veren ICA'nın, 2002 yılı verilerine göre 94 ülkede üyesi bulunmaktadır. Dünya genelinde, toplam üye organizasyon sayısı ise 234'dür. Bunların 92'si Avrupa ülkelerinde faaliyet gösteren kooperatif organizasyonlardır.¹⁷

ICA dışında, kooperatiflerin gelişiminde rol oynayan ulusal ve uluslararası kuruluş ve örgütler oldukça fazladır. Bunlar arasında yer alan bazı kuruluş ve örgütler şunlardır; INTERCOOP (The International Organisation for Consumer Cooperative Distributive Trade), WOCCU (The World Council of Credit Unions), EUROCOOP

---

¹⁶ TMKB, s. 18,22,23.

¹⁷ <http://www.coop.org/ica/members/members2000.html>

(The European Community of Consumer Cooperatives), UN (The United Nations), ILO (The International Labour Organisation), COPAC (The Committee for the Promotion and Advancement of Cooperatives), CIRIEC (The International Centre of Research and Information on the Public and Cooperative Economy).¹⁸

Kooperatifçiliğin büyük gelişme gösterdiği ülkeler ulusal ve uluslararası yatay ve dikey işbirliğini gerçekleştirebilmiş ülkelerdir. Ülkemizde ise henüz ulusal boyutta bile kooperatifler arası işbirliğinin sağlanamadığı görülmektedir. Bu konuda gerek devlete gerekse Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (TÜRKİYE KOOP)'ne önemli görevler düşmektedir.

SONUÇ

Pek çok ülkede ekonomik ve toplumsal kalkınmada önemli bir araç olarak kullanılan kooperatif işletmeler, ülkemizde niceliksel olarak önemli bir yeri olan ancak niteliksel olarak varlığı çok fazla hissedilmeyen işletmelerdir. Kooperatifçiliğin çok önemli görevler üstlendiği ülkelerde bile, kooperatif işletmelerden daha etkin bir biçimde nasıl yararlanılabileceğinin tartışıldığı bir ortamda, ülkemizde bu konuda hiçbir adım atılmaması hem kooperatifçilik açısından hem de kalkınma açısından büyük bir kayıptır.

Bu konuda yapılabilecek olanlar kısaca şu şekilde sıralanabilir;

- Özellikle ülkemizde son derece kötü bir imaja sahip olan kooperatif işletmelerin imajının belirlenecek stratejiler ile iyileştirilmesi,
- Kalkınma politikalarında kooperatifçiliğe daha fazla yer verilmesi ve bunların uygulamaya geçirilmesi,
- Kooperatifçilikle ilgili yasal düzenlemelerin çağdaş, birleştirici ve kooperatifçilik ilke ve değerlerini koruyucu olmasına özen gösterilmesi,

---

¹⁸ *Promotion of Cooperatives, Report V(1)*, International Labour Conference 89th..Session, ILO, Geneva, 2001, s106-114.

- Kooperatifçiliğe ilişkin eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yaygınlaştırılarak, etkin ve verimli bir hale getirilmesi ve kooperatifçilik bilincinin topluma yerleştirilmesi,
- Ulusal ve uluslararası alanda kooperatifler arası ilişkilerin geliştirilmesi ve uluslararası kooperatifçiliğe destek veren kuruluşlarla işbirliği ve yardımlaşma yollarının araştırılması .

KAYNAKÇA

CENGİZ, Mehmet, “Ekonomik Gelişimde Kooperatifçiliğin Rolü”, *Karınca Der.*, Temmuz 2001, Y.66, S. 775.

DEMİRCİ, Rasih, “Kooperatifçilikte Devlet Müdahalesi”, *Karınca Der.*, Aralık 1998, S.744.

ICA, “ICA Policy on Human Resource Development in Cooperatives of the Third World”, **ICA Executive Committee Meeting** (18-20 June, 1990), Strasbourg.

ILO, *Promotion of Cooperatives, Report V(1)*, International Labour Conference 89th..Session, ILO, Geneva, 2001.

KARALAR, Rıdvan, *Kooperatifçilik Teknikleri*, MEB, İstanbul, 2002.

KOÇ, Hakan, “Milli Eğitim Bakanlığı Kooperatifçilik Eğitim Projesi (KOOPEP 2000) Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Türkiye Koop*, Nisan 2001, S. 30.

MUNKNER, H.- SHAH, A., *Creating a Favourable Climate and Conditions for Cooperative Development in Africa*, ILO, Geneva, 1993.

ÖZÇELİK , Ahmet, “İktisadi Kalkınmada Tarım ve Kooperatiflerin Rolü”, *Karınca Der.*, Kasım 200, Y.65, S.767.

PHERSON, Ian Mac, *Co-operative Principles for the 21st Century*, ICA, Geneva, 1996.

SHARMA, B.D., “ICA-ROAP/NCUI Regional Seminar on Strategies for Image Building in Co-operatives”, *Asia Pacific Coop News*, Oct-Dec, 2002, Vol.9, No.4.

STEDİNG, R-KRAMER, J., *Creating a Favourable Climate and Conditions for Cooperative Development in Central and Eastern Europa*, ILO, Geneva, 1996.

TAIMNI K. K., *Creating a Favoruable Climate and Conditions for Cooperative Development in Asia*, ILO, Geneva, 1994.

TMKB, *Kooperatiflerin Teşvikine İlişkin 193 Sayılı (ILO) Uluslararası Çalışma Örgütü Tavsiye Kararı*, Türkiye Koop Ya. No8/7, Ankara, 2003.

TURAN, Ahmet, "Kalkınmada Kooperatiflerin Rolü ve Önemi", *Karınca Der.*, Kasım 2000, Y.65, S.767.

ULLRICH, Gabriele , "Networking of Cooperative Institutions in Human Resource Development", *ICA Co-operative Resource Forum*, Manchester, 1995.

ÜRPER, Yılmaz, *Türkiye'de Hükümetlerin Kooperatifçilik Politikaları ve Sonuçları (1960-1990)*, Anadolu Üni. İİBF Ya. No. 385/83, Eskişehir, 1990.

<http://www.coop.org/ica/members/members2000.html>.

